

*Демченко Т.С.,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ТОВАРНИЙ ЗНАК

Нротягом не одного століття питання визначення сутності права на нематеріальні (безтілесні) об'єкти залишалось дискусійним в правовій доктрині. Особливого загострення ця дискусія набула з появою нових безтілесних об'єктів, а саме результатів літературної, художньої, науково-технічної творчості, а також різноманітних засобів індивідуалізації виробників та комерсантів. Оскільки за своєю правовою природою зазначені об'єкти досить суттєво відрізняються від матеріальних речей, деякі науковці зробили висновок, що правовий зв'язок між суб'єктом та безтілесним об'єктом за своїми характеристиками не може бути тим самим, що і зв'язок суб'єкта з матеріальною річчю. Іншими словами, на вказані вище безтілесні об'єкти не може, зокрема, розповсюджуватись правовий режим власності. В даному випадку можна говорити лише про виключні права певної особи на результати інтелектуальної творчості та засоби індивідуалізації.¹

Не зупиняючись поки що на основних положеннях теорії виключних прав, слід відмітити, що остання здійснила значний вплив на законодавчу практику окремих країн. Тому на сьогоднішній день в зарубіжному законодавстві стосовно зазначених об'єктів застосовують як термін “право власності”, так і “виключні права”. Оскільки об'єктом даного дослідження є знаки для товарів і послуг, для прикладу звернемось до законодавства по охороні товарних знаків декількох країн. Так, відповідно до п.1 § 14 Закону про товарні знаки Німеччини 1994 р. отримання охорони товарного знака у встановленому цим Законом порядку гарантує його володільцю виключне право. Тоді як діючий Кодекс інтелектуальної власності Франції зазначає: “Власність на товарний знак набувається шляхом його реєстрації” (Ст. L. 712-1) і “Реєстрація товарного знака забезпечує її володільцю право власності на цей товарний знак для товарів і послуг, які ним позначаються” (Ст. L. 713-1). Подібна ситуація склалась і в законодавстві по охороні товарних знаків в країнах СНД. Зокрема, на відміну від Закону РФ “Про товарні знаки, знаки обслуговування і найменування місць походження товарів” 1992 р., який гарантує володільцю знака виключне право ним користуватись і розпоряджатись, а також забороняти його використання третіми особами (ст. 4), національне законодавство України в цій галузі говорить про право власності на знак.

Найцікавішим в цій ситуації є той факт, що незалежно від того, який термін – право власності чи виключні права – застосовує законодавець, обсяг правових можливостей особи щодо належного їй знака не змінюється. Це є безумовним свідченням некоректності вживаної термінології. Інакше кажучи, одне із вказаних вище понять не відображає справжньої сутності права на знак як безтілесний об'єкт.

Якщо припустити некоректність терміну “виключні права”, то можна зробити висновок, що в дійсності зміст цього поняття відповідає змісту поняття “право власності”. Єдина відмінність полягає в тому, що термін “виключне право” використовують по відношенню до нематеріальних об'єктів. Але за таких обставин стає незрозумілим доцільність такого використання, оскільки, на нашу думку, це лише створює враження певного обмеження прав особи на товарний знак в порівнянні з матеріальними об'єктами і тим самим ще більше ускладнює розуміння його і без того непростой природи. Разом з цим, не можна виключати також можливість того, що саме

Право власності та інші речеві права

“виключні права” є найбільш точним відображенням сутності прав на товарний знак. І тоді виникає потреба знайти відповідь на два основних питання: чому не можна говорити про право власності на товарний знак і в чому полягає відмінність виключних прав від права власності?

Як відомо, класична цивільно-правова доктрина розглядає інститут права власності як складову частину системи речевих прав. Об'єктом речевих прав при цьому визнають річ в матеріальному значенні слова.² Оскільки право власності посідає центральне місце в цій системі, логічно зробити висновок, що його об'єктами можуть бути також виключно матеріальні речі, інакше віднесення права власності до речевих прав втрачає будь-який сенс. Таким чином, право власності зводиться до звичайного речевого права, “нехай навіть найповнішого із речевих прав”³, і пов'язується лише з речами як тілесними об'єктами. Найбільш повно класичне цивілістичне уявлення про цей правовий інститут відображає визначення права власності, запропоноване відомим російським цивілістом Г.Ф. Шершеневичем: “влада в порядку, встановленому цивільними законами, виключно та незалежно від сторонньої особи довічно володіти, користуватись і розпоряджатись майном та передавати його в спадок”.⁴ Як бачимо, в даному визначенні автор не говорить про “річ”, а вживає термін “майно”, уточнюючи далі, що закон визнає майно як річ; “в дійсності право власності може мати своїм об'єктом лише матеріальні предмети, але не дії чи права, які за своєю сутністю не можуть підлягати тим самим юридичним правилам, які встановлені для перших”.⁵

Таке твердження можна оспорити, звернувшись до римського права, якому були відомі обидва вищезгадані терміни – майно та річ. Так, зокрема, майном римляни вважали сукупність речей, які належать конкретній особі.⁶ Тобто майно дійсно визнавалось як річ. Однак, поняття річ при цьому тлумачилось значно ширше і не ототожнювалось виключно з тілесними об'єктами. В римському праві розрізняли речі тілесні (*res corporales*) та речі безтілесні (*res incorporales*). При цьому тілесними речами вважались речі, яких можна торкнутись (*quae tangi possunt*), тоді як до безтілесних відносили права (*quae consistunt in jure*).⁷ Таким чином, в римському праві “немає речей і прав, які не є речами, але є речі тілесні та речі безтілесні, які є правами”.⁸

Крім того, всі речі (як тілесні, так і безтілесні) римське право поділяло на *res in patrimonio* та *res extra patrimonium*. Ті речі, які перебувають у приватній власності особи або принаймні здатні там перебувати, є речами *in patrimonio*. Речі, які не належать і не можуть належати жодній особі, відносяться до речей *extra patrimonium*. Серед цієї другої категорії речей розрізняли *res divini iuris* та *res humani iuris*.⁹ *Res divini iuris* в жодному випадку не могли бути об'єктами права власності. Це *res sacrae* (речі, присвячені богам, або культові речі), *res religiosae* (місця поховання, кладовища), а також *res sanctae* (священні речі, серед яких, зокрема, знаходяться міські ворота та кріпосні стіни). На відміну від речей *divini iuris*, речі *humani iuris* були вилучені лише із сфери приватного господарського обігу. Такими були *res publicae* (майно колективних утворень), *res communes* (майно, яке не могло бути привласнено, оскільки знаходилося в загальному користуванні – повітря, море, узбережжя тощо), *res nullius* (ще не привласнені, нічийні речі) та *res derelictae* (залишені речі).

Отже, виходячи з даної класифікації речей, можна зробити висновок, що вирішальним фактором римляни визнавали здатність речі бути привласненою і знаходитись в цивільно-правовому обороті. Причому ця властивість речі ніяким чином не залежала від її тілесності чи безтілесності.

Взявши за основу вищезазначені положення римського права, окремі представники сучасної цивільно-правової доктрини всупереч загальноприйнятим уявленням змогли цілком обґрунтовано довести, що право власності є фундаментальним інститутом цивільного права і не може пов'язуватись виключно з матеріальними об'єктами. Під правом власності вони розуміють зв'язок, який поєднує суб'єкта права з об'єктом права і полягає в можливості

власника здійснювати абсолютну владу над належним йому майном¹⁰. Отже, як бачимо, в безпосередньому зв'язку “суб’єкт права – об’єкт права” вживають термін “майно”, а не “рід”: право власності є зв'язок власника з майном. Застосування саме такої термінології не є випадковим, оскільки говорити про право власності як про зв'язок особи із звичайною річчю було б неправомірним. Річ сама по собі далеко не у всіх випадках може бути об’єктом права власності. Лише та річ, яку “корисно і можливо привласнити”¹¹, може стати об’єктом права власності, але в цьому випадку йдеться вже не про річ, а про майно. Таким чином, майно – це завжди річ, але не кожна річ є майном; а лише та, якій притаманна певна властивість – корисність і можливість бути привласненою.

Ми приєднуємось до цієї точки зору, що така корисність і можливість речі бути привласненою полягає в її економічній цінності. Інакше кажучи, лише ті речі, цінність яких має економічний характер, можуть вважатись майном.¹² Відповідно до даної теорії кожна річ цінна сама по собі, тобто категорія цінності притаманна всім речам без виключення. Однак, для того, щоб та чи інша річ могла увійти до цивільно-правового обороту, суспільство повинно дозволити її економічну оцінку і надати їй економічної вартості. Тоді річ стає майном і може бути привласнена. Разом з цим, є речі, які суспільство не дозволяє оцінювати з економічної точки зору. Такі речі мають так звану сакральну цінність, не можуть мати економічної вартості, а отже, не можуть увійти до цивільного обороту. Позбавлені економічної цінності, ці речі не є майном і відповідно не можуть перебувати у власності. Якщо провести аналогію з римським правом, то ця друга група речей дуже нагадує *res divini juris*. Звичайно, в сучасному суспільстві ті речі, які римляни відносили до *res divini juris*, цілком можуть мати економічну цінність і належати окремим суб’єктам. Однак, на сьогодні існує безліч інших речей, які в жодному випадку не можуть бути привласнені і за своєю правовою природою наближаються до римських *res divini juris*. Прикладом може бути людське тіло чи його окремі органи, які безумовно є речами (більше того, тілесними). Однак, будучи речами, зазначені об’єкти не можуть бути майном, оскільки мають сакральну, а не економічну цінність.

Отже, підсумовуючи вищевикладені міркування, можна дійти висновку, що тілесність чи безтілесність речі ніяким чином не впливає на її здатність бути майном, а, отже, і об’єктом права власності. Найголовнішою ознакою речі, яка здатна перетворити її на об’єкт права власності, є її економічна цінність. Оскільки, економічна цінність товарних знаків не викликає сумнівів (яскравим прикладом може бути економічна вартість знаменитих знаків, яка сягає мільйонів доларів), відповідно не повинно бути сумнівів також щодо їх здатності бути привласненими.

¹ Щодо теорії виключних прав див., зокрема: Еременко В. Содержание и природа исключительных прав (интеллектуальной собственности) // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 4. – С.28 – 38; Гаврилов Э.П. Проект части III Гражданского кодекса Российской Федерации грозит катастрофой // Патенты и лицензии. – 2000. – № 10. – С. 16 – 17; Дозорцев В.А. Права на результаты интеллектуальной деятельности. – М.: Де-Юре, 1994. – С.40.

² Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула: Автограф, 2001. – С.187.

³ H.L.J. Mazeaud, F. Chabas, Leçons de droit civil. Introduction à l'étude du droit, t.1, vol.1, 10ème éd. 1991, n° 159.

⁴ Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула: Автограф, 2001. – С.223.

⁵ Там само. С. 223.

⁶ F. Zīnati, Les biens, Paris, Presses universitaires de France, 1988, p.16.

P.- F. Girard – Manuel de droit romain – Paris, 1929. – V. 1, P. 289.

⁸ С. Krief-Verbaere, Recherches sur la possession en droit des syretis rielles // These pour le doctorat de l'Universite Paris XII, Paris, 1994, n° 50.

⁹ J.Gaudemet, Droit privé romain, 2e éd., Paris, Montchrestien, 2000, p.219.

¹⁰ С. Krief-Verbaere, Recherches sur la possession en droit des suretés réelles // These pour le doctorat de l'Université Paris XII, Paris, 1994, n° 48, 54.

¹¹ F. Zīnati, Les biens, Paris, Presses universitaires de France, 1988, p.13.

¹² С. Krief-Verbaere, Recherches sur la possession en droit des suretés réelles // These pour le doctorat de l'Université Paris XII, Paris, 1994, n° 59-62.

*Михайленко О.О.,
аспірант кафедри цивільного права
Запорізького державного університету*

СУПЕРФІЦІАРНЕ ПРАВО: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Історія становлення суперфіцію як різновиду обмеженого речевого права веде свій родовід зі Стародавнього Риму, де практика надання державних та муніципальних невідчужуваних земельних ділянок приватним особам під забудову визнавалася ще у республіканський період, а згодом була поширена на землі приватних власників на підставі орендної угоди, що впроваджувала зобов'язально-правове відношення, захищаючи право орендаря особистим позовом. Проте справедливість вимагала охорони прав забудовника як власника будівельних матеріалів, для чого преторською владою його було забезпечено самостійними засобами захисту – *interdictum de superficie* (Ulp.D.43.17.3.7)¹ для запобігання втручанню сторонніх осіб, та речевим *actio de superficie* (Ulp.D.43.18.1.6), спрямованим проти всіх володільців речі, в тому числі і проти власника. Тому попередньо суперфіцій формувався як інститут публічної оренди з усіма ознаками зобов'язальних відносин, але поступово загальні тенденції римського права зумовили його розвиток у двох основних напрямках – з публічних дані відносини перетворилися на приватно-правові, а договірне строкове користування чужою землею – на самостійний вид речевих прав.

Термін *superficies* буквально означає все те, що щільно пов'язане з поверхнею² землі, а у юридичному тлумаченні – речеве, довгострокове, відчужуване та успадковуване право користування чужою земельною ділянкою для забудови³. Опрацьоване знаними представниками романістичної доктрини, визначення виявилось цілком прийнятним для застосування у сучасних умовах, тому упорядниками нового ЦК дану дефініцію було включено до п.2 ст.422 ЦК. Її універсальність, вважаємо, полягає у охопленні відмітних рис досліджуваного явища, що надає підстав для їх вичленення:

1. Збереження суперфіціарного права при зміні власника земельної ділянки, на якій розташовано споруду – принцип слідування (Iul.D.30.86.4; п.7 ст.422 ЦК) та абсолютний характер прав його носія (Ulp.D.43.18.1.3; ст.425 ЦК) переконливо свідчать на користь речевого характеру даного права.

2. Необхідність забезпечення стабільності відносин, пов'язаних з нерухомістю, обумовила їх довгостроковість, адже у Стародавньому Римі вони встановлювалися на тривалий період (зазвичай 100 років), сучасним же законодавством (ні цивільним, а ні земельним) термін їхньої дії конкретно не регламентовано, п.4 ст.422 ЦК наголошується лише, що він може встановлюватися на визначений або на невизначений строк.

3. Відчужуваність суперфіцію означає здатність передаватися іншій особі у будь-якій формі, не забороненій законодавством (Paul.D.6.2.112.3; п.8 ст.422 ЦК) при чому відчужується виключно право користування, а не окрема споруда на чужій землі або право власності на ділянку, а успадковуваність полягає у здатності переходити у спадщину як за законом, так і за заповітом (Iul.D.30.86.4; Ulp.D.43.18.1.7; п.3 ст.422 ЦК).